

Гусаченко Т. О.,
здобувач Київського національного університету культури і мистецтв

ТЕМАТИКА ПІСЕННОЇ ТВОРЧОСТІ І. Н. ШАМО В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Предметом даної публікації є загальний огляд пісенної спадщини І. Шамо, аналізуються соціокультурні умови розвитку пісенного жанру 60–80-х років ХХ ст., зокрема, тематика пісенних циклів композитора.

Ключові слова: пісенна тематика, соціокультурний процес, пісенна творчість, музична культура.

Предметом данной публикации является общий обзор песенного наследия И. Шамо, анализируются социокультурные условия развития песенного жанра 60–80-х годов ХХ вв., в частности, тематика песенных циклов композитора.

Ключевые слова: песенная тематика, социокультурный процесс, песенное творчество, музыкальная культура.

The article of this publication is a general review of song legacy I. Shamo, the sociokul'turnye terms of development of song genre of 60–80th XX ago are analysed, in particular, vivid subject of song cycles of composer.

Key words: song subject, sociokul'turnyyu process, song creation, musical culture.

Стаття присвячується дослідженню тематики пісенної творчості І. Шамо. Серед наукових праць, присвячених аналізу пісенної творчості композитора, актуальними в контексті нашого дослідження виявляються праці – Н. Андрієвської «Композитор І. Шамо та його пісенна творчість», Н. І. Грицюк «Пісенна творчість», О. С. Зінкевич «Крокуй з нами, пісне!», Т. С. Невінчаної «Ігор Шамо», Т. Панько «Пісенний щоденник Ігоря Шамо». Так, у статті Н. І. Грицюк «Пісенна творчість» у посібнику «Історія української радянської музики» (Розділ III. Музична культура Радянської України у 60–80-ті роки) [2] аналізуються соціокультурні умови розвитку пісенного жанру 60–80-х років, пов'язані з процесами інтенсифікації музичного життя у сфері діяльності концертних установ, створення тематичних (спеціальних) радіо- і телепередач, видання значними тиражами авторських і тематичних пісенних збірок, проведення конкурсів, фестивалів, оглядів. Саме в цей період простежується якісне оновлення масової пісні, яке, як зазначає Н. І. Грицюк, «...зі змінами у сферах її побутування» [2; 174]. Спостерігається процес розширення прикладних функцій пісні – розважальної, обрядової, декоративної з фокусуванням на особистісну, індивідуальну сферу. Пріоритети надаються концертній пісні «...у виконанні професійних співаків, але призначену для масового слухача» [2; 175]. Зазначені чинники обумовили подальші пошуки в царині композиторської та виконавської майстерності, взаємодії з іншими музичними жанрами. Період 60–80-х років позначений тенденцією до надання ліричності та романтичності масовій пісні з використанням індивідуальних засобів мовної лексики. Це виявилось у більш вишуканому мелодико-інтонаційному матеріалі (структурній побудові музичної фрази,

відсутності метричної періодичності, розширенні сфери ладо-гармонічних засобів музичної виразності). Оглянуті процеси дозволяють продовжити вивчення особливостей пісенної творчості композиторів України 60–80-х рр. ХХ ст. Зокрема, завданням даної статті є дослідження тематичного розмаїття у пісенній творчості І. Шамо.

Напрямі ліричної масової пісні виявився в піснях, пов'язаних з тематикою почуття любові до міста, рідного краю, Батьківщини. За визначенням Н. І. Грицюк, «В їх образно-емоційному складі помітного значення набувають пейзажні мотиви (оспівування неосяжних ланів, річок, гірських круч, чарівних краєвидів)» [2; 175]. У цьому пісенному напрямі виявилось самостійне тематичне відгалуження, пов'язане з циклом пісень про міста республік колишнього СРСР, як наприклад, лірико-романтичний дует «Києве мій» І. Шамо на слова Д. Луценка (1962 р.). Ця пісня стала візитівкою міста, була написана з нагоди святкування дня Києва і цього року святкує свій 50-річний ювілей. В інтерв'ю газеті «Вечірній Київ» дружина поета Дмитра Луценка згадує історію її створення. Необхідно було написати ліричну пісню про Київ на термінове замовлення Міністерства культури. «Братися за роботу чоловікові (поету Д. О. Луценку – авт.) було страшно, адже вже існувала прекрасна пісня Платона Майбороди на слова Андрія Малишка «Київський вальс». Але Ігор Наумович Шамо наполіг і написав мелодію пісні за одну ніч. А вже потім Дмитро написав вірші. Вони були закінчені, тільки останній рядок ніяк не лягав на мелодію. Як він не старався, нічого не виходило. І раптом, коли він ішов по Хрещатику, то почув, як юнак сказав своїй дівчині з почуттям: «Як тебе не любити!» Тут же у нього в голові пролунало продовження: «Києве мій». Тож слова, які стали крилатими, поетові підказало саме життя» [6; 29]. Першим виконавцем пісні став видатний співак, народний артист СРСР Юрій Гуляєв.

Композиторська індивідуальність пісенника І. Шамо, на думку музикознавця Н. І. Грицюк, остаточно сформувалась наприкінці 50-х – на початку 60-х років. Відзначимо, що в цей період тематика його пісень акумулює найхарактерніші елементи тогочасного музичного буття. Лірико-романтичний напрям представлений піснями «Ти гори, моя зоре» (вірші В. Карпенко), «Ой, вербиченько» (вірші Л. Забашти), «Зорі ясні над Дніпром» (вірші Л. Смирнова), низка пісень на слова Д. Луценка - «Зачарована Десна», «Наддніпрянські вечори», «Пісня про щастя», «Не шуми, калинонька» тощо. Знаходить своє місце у лірико-пісенній спадщині І. Шамо жанр вальсу – «Святковий вальс» на вірші Л. Ковальчука.

У роботі «Ігор Шамо» Т. С. Невінчана репрезентує творчий портрет композитора та аналізує витoki унікального музичного феномена – пісенної творчості І. Шамо. Так, як зазначається автором, в Україні на початку 60-х років в пісенному жанрі відбувається процес оновлення, зміни сталих традицій. Це знайшло відображення у творчості двох композиторів – Платона Майбороди і Ігоря Шамо. У пісенній спадщині П. Майборода «поклав початок певної стильової тенденції, пов'язаної з розвитком народно-романсових традицій на новому образно-стильовому рівні». Він «пішов шляхом узагальнення побутових інтонацій в художню ідею-образ через широкий розспів мелодії, відмічених світовідчуттям людина, яка пройшла крізь роки війни» [7; 63]. Невичерпна творча фантазія виявилася у піснях «Рушник», «Київський вальс», «Пролягла доріженька», «Колишуться трави густі», де віддзеркалюється духовний світ людської особистості, переважає сфера ніжної, задушевної лірики.

У творчих пошуках І. Шамо спирається переважно на народно-романсову традицію, знання природи народного інтонування. Так, українське радіо неодноразово одержувало заявки від слухачів, особливо із сільської місцевості, з проханням передати українські народні пісні «Не шуми, калинонька» і «Верба». Обидва ці твори належать композитору І. Шамо, що є безумовним свідченням та підтвердженням народного визнання. На фестивалі самодіяльного мистецтва в Києві в 1964 р. журі виявило, що 28 колективів з 31-го виконували пісні І. Шамо. У його пісенній ліриці Т. Невінчана відзначає спірання на національний мелос, на традиції українського солоспіву у поєднанні з вишуканістю та органічністю вокальної інтонації. Не стоїть осторонь композитор суспільно значущих тем – громадянських, патріотичних. Так, композитор зазначав: «Чим старше стаю, тим більше переконаюсь – громадянська тема в мистецтві безмежна, невичерпна. Напиши хоч тисячу пісень – їх все одно буде мало для віддзеркалення цієї теми. Вдала громадянська пісня одразу входить у світ людини, тому що зачіпає в ньому не яку-небудь одну струну, а цілий оркестр почуттів та думок. І він – цей оркестр – ще довго звучить, навіть коли пісня стає минулим, спогадом» [7; 64].

Протягом усього творчого життя І. Шамо звертався до пісенного жанру, був неперевершеним майстром живої інтонації, у його доробку понад 300 пісень. Образна тематика цих пісень надзвичайно різноманітна. У публікації «Крокуй з нами, пісне!» О. С. Зінькевич відзначає, що «Пісня – жанр надзвичайно важкий і відповідальний. Можливості її воістину безмежні: вона звучить ширше, ніж інші види музичного мистецтва, і сильніше впливає на людей. Тому й така величезна відповідальність композитора-пісняря перед слухачами, які чекають не пісню-одноденку, а пісню-друга, пісню помічника, пісню, яка стане супутником життя не одного покоління» [3; 106]. У композитора є теми, які наскрізно проходять через усе його життя. Це теми, пов'язані з життям молоді, самовідданого творчого ентузіазму, романтики звершень. Так, у статті «Композитор І. Шамо та його пісенна творчість Ніна Андрієвська аналізує три останні значні пісенні цикли. Один з них присвячений 50-річчю ВЛКСМ, який було завершено у 1967 році під назвою «Країна Комсомолія». До циклу увійшли 20 молодіжних пісень на слова поета Л. Смірнова у перекладах Б. Олійника, М. Сингаївського, Д. Луценка, Л. Ковальчука. Назву циклу запропонував поет О. Езименський. Зазначимо, що в напрямі молодіжної пісні створювалися поодинокі зразки пісень радянських композиторів – О. Пахмутової, А. Островського, О. Фельцмана, А. Філіпенка, П. Майбороди, К. Домінчена та інших. Даний цикл, як зазначає Н. Андрієвська, є першою спробою «... систематизувати і художньо втілити всі основні віхи, основні етапи життя комсомолу. Тому музична драматургія циклу – від героїчного минулого до наших днів і далі – до майбутнього» [1; 109].

Автором статті цикл умовно поділяється на три тематичні розділи:

- Пісні батьків;
- Романтика дерзання і подвигу;
- Ліричні.

До першого розділу були віднесені дві пісні – «Під червоною зорею», яка відкриває цикл, і «Балада про безсмертя». Пісня «Під червоною зорею» написана для мішаного хору, інтонаційну основу пісні складають пісні громадянської війни, «сповнені

суворо-епічної мужності і разом з тим романтичної схвильованості [1; 109]. У пісні «Балада про безсмертя» образна тематика пов'язана з героїко-епічним викладом «про комсомольський квіток, пробитий кулею в далекому степу під Брестом, цей самий квіток летить до зірок, цей самий квіток і сьогодні біля серця» [1; 109]. Емоційна кульмінація досягається звучанням хору закритим ротом.

14 пісень про романтику дерзновенного пошуку і подвигу молоді складають основний розділ циклу, серед них – «Країна Комсомолія», «Молодіжна-доріжка». У цих піснях простежується майстерне переосмислення традицій комсомольської пісні 20–30-х рр. ХХ ст. – Г. Верьовки, братів Даниїла та Дмитра Покрассів, з привнесенням оптимістичних, героїко-романтичних поривань сучасної молодіжної пісні. До вдалих знахідок композитора належить пісня із яскравим національним колоритом «Шумить під нами Ангара» для дуету солістів з хором.

Традиції пісенної творчості І. Дунаєвського, Д. Покрасса, В. Соловйова-Седого оригінально втілені у піснях «Шукачі-романтики», «Серце не камінь», «Сонячна пісня», «Планета з червоним галстуком». Ліричної тематики, любові до рідної землі сповнена пісня «Розтривожений птах», образна тематика пісні «Скільки літ, скільки зим», пов'язана із сумними спогадами-переживаннями. Сповнені романтикою та трудовим поривом балада «Фізики і лірики» та пісня монтажників-висотників «По хмарах я до тебе йду». У пісні «Зорі ясні над Дніпром» втілена лірико-патріотична тематика, почуття гідності напрочуд вдало поєднуються з пейзажними образами, які наскрізно проходять, пронизують всю творчість композитора. Завершує цикл енергійно-піднесена «Пісня про невідкриті острови».

Цикл «Країна Комсомолія» драматургічно побудований, він акумулював інтонаційну сферу героїчних старовинних пісень, пісень громадянської війни (20–30-х рр.) та комсомольських пісень, який є знаковим явищем у розвитку молодіжної масової пісні.

У 1968–1969 роках, розвиваючи тему циклу «Країна Комсомолія», І. Шамо написав цикл «Пісні полум'яних літ». Даний цикл драматургічно продовжує лінію циклу «Країна Комсомолія», з новим романтичним забарвленням, розширенням образної тематики, створенням логічного ряду - «наші батьки – ми – наше майбутнє».

На початку циклу вміщена «Балада про сурмачів» на слова І. Кротова, яка створює ремінісценцію життя від 20-х років до тогочасного періоду. Композитор майстерно втілює образну тематику російської пісенності у лірико-епічній пісні «Ти моя Росія» на слова поета Л. Смірнова та авторське переінтонування поспівки з української народної пісні «Реве та стогне Дніпр широкий» у пісні І. Шамо «Україна – любов моя», яка згодом стала позивними українського телебачення.

У піснях циклу «Комсомольський марш», «Херсонська тачанка», «Крокують хлоп'ята», «Добрий слід», «Краснодонці», «Юність» продовжується комсомольська тематика. Всі ці пісні відносяться до різновидів жанру масової молодіжної пісні. Семантична образність втілюється у піснях-маршах «Комсомольський марш» та «Крокують хлоп'ята», пісні-роздумі «Херсонська тачанка», пісні-реквіємі «Краснодонці», молодіжному вальсі «Юність» [1; 112]. Філософська життєва настанова втілена у пісні «Добрий слід» на слова О. Краснопольського. До пісень народного

складу відносяться «Сходить місяць за дібровою», «Серце дівоче», «Веселей играй, гармонь», «Дарничанка», їх передбачено виконувати народними хоровими колективами. Окрему групу складають пісні, образна тематика яких пов'язана з лірикою кохання – «Прощання», «Тундра», «Горлиця», «Серце дівоче», «Бузкова пісня», «Зорепад». Громадянська тематика втілена у піснях «Стоїть над Волгою курган» на слова Д. Луценка та «Ничего нет священнее Родины» на слова І. Лазаревського.

У сюїті «Барвінки рідного краю» композитором втілена образна тематика природи, сюжетні, обрядові, побутові, жартівливі пісні, вуличні – «Не шуми, калинонько», «Червоная ружа», «Вербиченька», «Голубий льонок», «Нежонаті женихи», «Ой пливи, вінок», «Весільна», «Розляглись тумани» [1; 114]. Сюїта представляє синтетичний жанр, побудована «...на зразок старовинних «театральних дійств», але в цікавому новаторському рішенні» [1; 114].

Досліджуючи проблему образної тематики, зупинимося на збірці І. Шамо «Балади про любов» на слова А. Слісаренка (переклад з російської С. Литвина) [9]. До збірки увійшли десять вокальних творів – «Балада про першу любов», «Балада про зустріч», «Балада про запізнілу любов», «Балада про вічність», «Балада про сина», «Балада про матір», «Балада чекання», «Балада про невідомого солдата», «Балада про рідну землю», «Гімн-балада (Спасибі, Любов!)». Так, у наведених баладах композитор послідовно втілює теми, які стали знаковими для його творчості – це романтична, любовна лірика («Балада про любов», «Балада про зустріч», «Балада про запізнілу любов», «Балада чекання»), трагічний смуток втрати коханого («Балада про вічність»), колискова («Балада про сина»), любові та пошани до матері («Балада про матір»), героїчного подвигу у Вітчизняній війні («Балада про невідомого солдата»), любові до Батьківщини («Балада про рідну землю»), життєстверджуюча, всепоглинаюча сила почуттів («Гімн-балада (Спасибі любові!)»).

Витоки баладності пов'язані з пошуками нового пісенного стилю, який змінив громадянську тематику, віддаючи перевагу ліричному висловлюванню, монологічним та розповідним творам. Баладна стилістика в творчості І. Шамо простежується ще в його ранньому творі – Концерті-баладі. І тут безумовний вплив мав період навчання у Б. Лятошинського, для якого баладність була уособленням слав'янського стилю в музиці. Віднайдені жанрові рішення інструментальної творчості вплинули на його пісні.

У результаті проведеного аналізу циклу «Балад про любов» вперше розглядалася образна тематика вокальних балад. Було виявлено, що композитор органічно поєднав такі важливі для нього теми, як романтика, кохання, материнська любов, повоєнна героїка, прославлення рідної землі, повага до матері, на відміну від циклів «Країна комсомолія», «Пісні полум'яних літ», «Барвінки рідного краю», які сфокусовані на певній тематиці.

У творчій спадщині І. Шамо пісенний жанр посідає одне з важливих місць, нарівні з іншими жанрами. Його пісні «Києве мій», «Осіньне золото», «Не шуми, калинонько», «Івушка» за майже піввікову історію стали зірковими шлягерами, по-справжньому народними, які органічно імпліментувалися в музичне мистецтво України. У період 50–70-х років, за визначенням Тетяни Панько, «...сформувалася нова якість української масової та естрадної пісні радянського періоду, її нове обличчя» [8; 137].

Вимогливістю відзначається ставлення І. Шамо до поетичного тексту, композитор протягом багатьох років співпрацював з такими поетами сучасниками як Л. Смірнов, А. Демиденко, Л. Забашта, В. Карпенко, І. Лазаревський, І. Кротов, Р. Рождественський, І. Тутковський, Б. Палійчук, Л. Рева, Ю. Рибчинський, М. Томенко, В. Куринський, О. Вратарьов та надзвичайно результативним Д. Луценко.

Подальші наукові розвідки будуть пов'язані з порівняльним аналізом образної тематики пісенної спадщини І. Шамо. Кожною своєю піснею композитор доводив, що пісня має виняткову силу впливу на людські емоції та є високохудожнім жанром.

Література:

1. Андрієвська Н. Композитор І. Шамо та його пісенна творчість / Н. Андрієвська // *Науковий вісник Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського. Ігор Наумович Шамо. Сторінки життя та творчості. Збірник статей.* – К., 2007. – Вип. 49. – С. 107–114.
2. Грицюк Н. І. Пісенна творчість // *Історія української радянської музики : Муз. Культура Рад. України / Н. І. Грицюк, Л. Б. Архімович, Л. М. Грисенко та ін.* – К. : Муз. Україна, 1990. – С. 174–185.
3. Зінькевич О. С. Крокуй з нами, пісне! / О. С. Зінькевич // *Науковий вісник Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського. Ігор Наумович Шамо. Сторінки життя та творчості. Збірник статей.* – К., 2007. – Вип. 49. – С. 104–107.
4. Кузик В. В. Українська радянська лірична пісня / В. В. Кузик – К. : Наукова думка, 1980. – 112 с.
5. Марченко М. Місто мого кохання. – 24 травня 2012. – № 56 (18948). – С. 29. – www.eveningkiev.com
6. Муха А. Плывет его бригантина. Феномен композитора / А. Муха // *Науковий вісник Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського. Ігор Наумович Шамо. Сторінки життя та творчості. Збірник статей.* – К., 2007. – Вип. 49. – С. 18–22.
7. Невенчаная Т. С. Игорь Шамо / Т. С. Невенчаная – К. : Муз. Україна, 1982. – 86 с.
8. Панько Т. Пісенний щоденник Ігоря Шамо / Т. Панько // *Науковий вісник Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського. Ігор Наумович Шамо. Сторінки життя та творчості. Збірник статей.* – К., 2007. – Вип. 49. – С. 131–138.
9. Шамо І. Балади про любов / І. Шамо – К. : Муз. Україна, 1974. – 112 с.